

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

МЕЛЕНКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.12 "18/19": 340.115

**МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОЗНАВСТВА
В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Б.О. КІСТЯКІВСЬКОГО**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
ДАМІРЛІ Мехман Алішах огли,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
РАБИНОВИЧ Петро Мойсейович,
Львівський національний університет ім. Івана Франка,
професор кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук
МАТВЄЄВА Лілія Георгіївна,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться 11 липня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 9 червня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нині в Україні здійснюються великомасштабні перетворення, спрямовані на зміцнення демократії і державотворення. Відбувається переоцінка цінностей в економічній, соціальній, духовній та інших сферах життя суспільства. На перший план висуваються завдання забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, верховенства права, законності. Зміни у всіх сферах суспільного життя і нові завдання зумовили значну інтенсифікацію розвитку сучасної вітчизняної правової науки й удосконалення чи відновлення її концептуальних основ і науково-методологічної бази. У зв'язку з цим істотно посилився інтерес до історії самої правової науки взагалі, правової думки, зокрема, до інтелектуального досвіду вітчизняних учених-правознавців, особливо другої половини XIX – початку XX ст. Одним із актуальних завдань сучасної вітчизняної правової науки стало глибоке вивчення їх внеску в дослідження державно-правових явищ. Отже, актуальність теми цієї роботи обумовлена, насамперед, необхідністю заповнення прогалин у знанні про минуле цієї науки, освоєння і творчого використання історичних традицій вітчизняної юриспруденції й інтелектуальних здобутків її провідних представників для аналізу проблем сучасної правової науки й удосконалення її методології.

У цьому контексті великий інтерес становить наукова творчість одного з найвизначніших представників вітчизняної науки кінця XIX – початку XX ст. – Богдана Олександровича Кістяківського (1868–1920) – правознавця, філософа, соціолога, історика, академіка Української Академії Наук, доктора державного права, видатного прихильника правової держави і ліберальних цінностей, надзвичайно різнобічного вченого, який зробив значний внесок у розробку багатьох проблем правознавства, чудового методолога правових досліджень.

Актуальність теми дослідження зумовлена також ступенем наукової розробленості зазначеної проблеми. В українській та зарубіжній науковій літературі розглядалися окремі аспекти наукової творчості цього талановитого вченого (у працях вітчизняних вчених М. Альчук, Л. Депенчук, Н. Жукової, С. Максимова, В. Тимошенко і Ар. Фадєєва; російських вчених С. Львова, К. Радкевича і В. Сковрцова, а також американського вченого С. Хейман та ін.). Проте багато питань (у тому числі тих, що становлять предмет цього дослідження) його науково-правової спадщини залишаються не дослідженими. Немає монографічної праці, присвяченої комплексному вивченню концепції методології правознавства Б.О. Кістяківського, не стали предметом аналізу і залишаються дотепер не з'ясованими такі важливі питання цієї концепції, як методологічна природа науки про право, співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства, трактування ним загальної теорії права, його внесок у визначення основних аспектів соціально-наукового дослідження права, відношення такого дослідження до догматичного вивчення права, значення соціально-наукового вивчення права для теоретичної і практичної юриспруденції, методологічні аспекти вивчення держави як правового явища, методологічні вимоги Б.О. Кістяківського до історико-юридичних досліджень політико-правових явищ. Ця дисертаційна робота є спробою деякою мірою заповнити ці прогалини.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до програми Міністерства освіти і науки України „Актуальні проблеми будівництва демократичної, соціальної правової держави відповідно до положень Конституції України, наукових досліджень Одеської національної юридичної академії відповідно до загальної теми „Традиції і новації в сучасній українській державності і правовому житті на 2006–2010 рр. (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною наукових досліджень на 2006–2010 рр. кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії, що здійснює розробку наукової теми „Традиції і новації в правовому житті України (теоретичний аспект)”

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне вивчення проблем методології правознавства в науковій творчості Б.О. Кістяківського з визначенням перспектив використання його ідей у вітчизняній юриспруденції.

Досягнення поставленої мети дослідження обумовило вирішення таких завдань:

виявити основні напрямки наукової творчості Б.О. Кістяківського і надати їх загальну характеристику; визначити внесок вченого у розробку важливих теоретико-методологічних проблем правознавства; проаналізувати основні аспекти концепції методології правознавства, запропонованої Б.О. Кістяківським; встановити місце методології правознавства Б.О. Кістяківського в системі теоретико-методологічних правових знань початку XX ст. і сучасності;

виявити значення, наукову цінність і конструктивну роль методологічних ідей Б.О. Кістяківського з огляду на стан сучасної правової науки.

Об'єкт ом дослідж ення є науково-правова спадщина одного з вітчизняних вчених-правознавців дореволюційного періоду Б.О. Кістяківського.

Предмет ом дослідж ення є методологічні аспекти науково-правової спадщини Б.О. Кістяківського.

Мет оди дослідж ення. Методологічну базу дисертації складає широкий спектр загальнонаукових і частково наукових підходів і методів. Це, насамперед, проблемно-тематичний підхід, використання якого дозволило знайти й проаналізувати основні напрямки методологічних пошуків Б.О. Кістяківського. Особливе значення мав герменевтичний підхід до аналізу й оцінки теоретико-методологічних ідей вченого. Застосування конкретно-історичного методу дозволило врахувати специфіку інтелектуальної атмосфери життя і творчості Б.О.

Кістяківського. Завдяки хронологічному методу встановлювалася послідовність окремих етапів наукової творчості вченого. Порівняльний метод використано для встановлення загального та особливого у поглядах Б.О. Кістяківського і сучасних йому вчених, а також для виявлення конструктивної ролі його методологічних ідей з огляду на стан сучасної вітчизняної правової науки. Постановка проблеми припускала також застосування методу актуалізації, що дозволило визначити наукову цінність і значимість ідей Б.О. Кістяківського для подальшого розвитку правової науки в Україні, особливо для методологічного відновлення правових досліджень. Для досягнення поставленої мети в роботі використано й інші спеціально-наукові та формально-логічні методи.

Дисертаційне дослідження спиралося на визнані методологічні ідеї та положення як класиків вітчизняної і зарубіжної думки, так і ряду сучасних правознавців. Його емпіричну базу склали фундаментальні праці Б.О. Кістяківського.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим комплексним монографічним теоретико-методологічним правовим дослідженням внеску дореволюційного вітчизняного вченого Б.О. Кістяківського у розробку методологічних проблем пізнання права і самої правової науки.

Наукова новизна цього дослідження конкретизується у таких положеннях:

уперше:

встановлено, що Б.О. Кістяківський виходив з доволі широких позицій у розумінні методології, розуміючи її як теорію пізнання; схарактеризовано особливості методології правознавства вченого;

виявлено зміст результатів методологічних пошуків Б.О. Кістяківського у сфері правознавства за такими основними напрямками: а) стан і проблеми пізнання права, завдання правової науки; б) методологічна природа правової науки: співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства; в) методологічні особливості загальної теорії права, її співвідношення з догматичною юриспруденцією і філософією права; г) необхідність методологічного плюралізму і синтетичний підхід до пізнання права; д) деякі методологічні аспекти вивчення держави як правового явища, методологічні труднощі в науці про державу; ж) методологічні проблеми історико-правових досліджень;

аргументовано тезу про те, що Б.О. Кістяківський не був прихильником якогось конкретного концептуального підходу (як це прийнято вважати), а схилився до синтетичної (інтегральної) теорії права, зробивши при цьому значний внесок у соціологічне вивчення права, а також у розробку багатьох загальнотеоретичних і методологічних проблем права і держави;

удосконалено сучасні наукові уявлення про:

основні аспекти концепції загальної теорії права Б.О. Кістяківського: пояснення процесу виникнення і розвитку загальної теорії права, з'ясування її завдань і методів, уточнення співвідношення загальної теорії права з філософією права і догматичною юриспруденцією;

основні постулати й недоліки плюралістичної (синтетичної) концепції пізнання права Б.О. Кістяківського, а також про його внесок у визначення соціальної природи права, основних аспектів соціально-наукового дослідження права, співвідношення такого дослідження з догматичним вивченням права, значення соціально-наукового вивчення права для теоретичної та практичної юриспруденції;

набули подальшого розвитку розробки Б.О. Кістяківського з розв'язання методологічних проблем правової науки: показано, що погляди ученого мають велике концептуальне значення для розвитку правової науки в сучасній Україні у таких напрямках: а) осмислення проявів, причин і шляхів виходу з кризи соціально-наукового знання; б) подолання розриву між методологічним знанням і предметним знанням; в) розв'язання проблем праворозуміння і формування синтетичної (інтегральної) теорії права; г) вирішення деяких наукознавчих проблем правознавства і суміжних з ним галузей знання, зокрема: проблеми статусу державознавства та його співвідношення з правознавством, співвідношення догми права та загальної теорії права; д) методологічне збагачення історико-правових досліджень.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення та висновки можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки різноманітних теоретико-методологічних проблем правової науки;

навчально-методичному забезпеченні навчального процесу – при розробці навчально-методичної літератури та інших праць з теорії держави і права, філософії права, історії політико-правових учень, а також при підготовці лекцій і проведенні семінарських занять з дисциплін „Теорія держави і права”, „Філософія права”, „Історія політико-правових учень (зокрема з тем „Методологія правознавства”, „Теоретико-правові погляди вітчизняних вчених XIX – початку XX ст.” та ін.), і спецкурсів із цих предметів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на засіданнях кафедри теорії держави і права Одеської національної юридичної академії, у доповідях на наукових конференціях, зокрема на: XII і XIII регіональних науково-практичних конференціях „Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні” (9–10 лютого 2006 р. і 8–9 лютого 2007 р., м. Львів); IV Всеукраїнській науковій конференції правників-початківців, присвяченій пам'яті видатних вчених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова „Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави” (10–11 листопада 2006 р., м. Одеса); 10-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького й аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (27–28 квітня 2007 р., Одеса).

Основні положення і висновки роботи використовуються у навчальному процесі, на лекціях і семінарських заняттях з дисциплін „Теорія держави і права”, „Філософія права” та „Історія політичних і правових вчень”.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 7 статтях, 4 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження і складається із вступу, трьох розділів (які структуровано на десять підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок, у тому числі список використаних джерел, що включає 188 найменувань
19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано його методологічну основу, показано наукову новизну його результатів, їх теоретичну і практичну цінність, подано інформацію про апробацію та публікацію основних положень і висновків дослідження, його структуру й обсяг.

У **першому розділі „Наукова спадщина Б.О. Кістяківського і місце в ній методології правознавства”** висвітлено стан наукової розробки теми дослідження, надано загальну характеристику наукової спадщини Б.О. Кістяківського й у вигляді постановки проблеми виявлено основні напрямки його наукової і, зокрема, науково-правової творчості, в також особливості його методології правознавства й основні напрямки методологічних пошуків.

У **підрозділі 1.1. „Огляд літ ерат ури за т емою дослідж ення”** за хронологічним принципом здійснено аналіз праць попередників здобувача, в яких тією чи іншою мірою висвітлювалися питання, пов'язані з науковою спадщиною Б.О. Кістяківського; виокремлено основні напрямки його наукової діяльності, які аналізувались у вітчизняній та зарубіжній літературі. Звернено увагу на прогалини у наукових дослідженнях означеної проблематики: незважаючи на те, що останнім часом з'явилося чимало робіт, присвячених науковій спадщині Б.О. Кістяківського, багато питань (у тому числі тих, які поставлено у межах цього дослідження) його науково-правової спадщини залишаються не дослідженими. Немає монографічної праці, присвяченої комплексному вивченню концепції методології правознавства Б.О. Кістяківського: не стали предметом аналізу і залишаються дотепер не з'ясованими багато важливих питань цієї концепції.

У **підрозділі 1.2. „Загальна характ ерист ика наукової спадщини Б.О. Кіст яківського т а основні напрямки його науково-правової т ворчост і”** детальний аналіз дозволив дійти висновку про те, що наукова спадщина Б.О. Кістяківського є багатогранною і складається: по-перше, з філософських, соціологічних, а також історичних досліджень розвитку політичної думки (особливо ж внеску його вчителя, відомого українського вченого і політичного діяча М.П. Драгоманова у розвиток конституційних, демократичних і федеративних ідей), а також досліджень українського питання; по-друге, із власної правової наукової спадщини. Аналіз останньої, у свою чергу, дозволяє виокремити два важливих напрямки науково-теоретичних правових досліджень Б.О. Кістяківського: 1) глибока розробка методологічних проблем дослідження права й 2) оригінальне трактування важливих загальнотеоретичних проблем права. Отже, Б.О. Кістяківського можна характеризувати як методолога і теоретика права, і при дослідженні його наукової спадщини варто виходити із цієї характеристики.

Загальнотеоретичні погляди Б.О. Кістяківського як теоретика права охоплюють такі питання: а) поняття права: множинність понять права і єдність права; б) право як соціальне явище; в) соціальні функції і соціальне призначення права; г) реальність об'єктивного права; д) об'єктивне і суб'єктивне, раціональне й ірраціональне в праві; е) право, держава й особистість: проблеми усунення протиріч між інтересами держави й особистості; є) проблеми теоретичного обґрунтування прав людини й громадянина; ж) сутність державної влади; з) співвідношення права і держави; и) конституційна або правова держава.

У **підрозділі 1.3. „Мет одологічний аспект науково-правової спадщини Б.О. Кіст яківського”** виявлено особливості методології правознавства вченого й основні напрямки його методологічних пошуків.

Встановлено, що Б.О. Кістяківський виходив з доволі широких позицій у розумінні методології, розуміючи її як теорію пізнання. Важливими особливостями методології правознавства українського мислителя є: 1) необмеженість методології лише методологічними проблемами права, вона містила в собі також наукознавчі проблеми самої правової науки; 2) тісне переплетення методологічного знання із знанням предметним, виконання науково-теоретичним знанням методологічної функції та входження його в арсенал методологічного знання; 3) дослідження методологічних проблем правознавства у контексті відповідних проблем соціально-гуманітарних наук у цілому та на міждисциплінарній основі.

У науковій творчості Б.О. Кістяківського методологія посідала центральне місце, мала складну й різноманітну проблематику. В системі його методологічних досліджень можна виділити:

1) методологічні розробки, які є загальними для всіх соціальних наук, у тому числі й правових. Системний аналіз праць вченого дозволяє серед проблем, що належать до цієї групи, виділити такі: а) криза соціально-наукового пізнання і шляхи її подолання; б) проблеми логіки та методології соціальних наук; в) співвідношення природно-наукового й соціально-наукового типів мислення; г) категорії необхідності, обов'язковості (рос:

„долженствование”) та справедливості при дослідженні соціальних явищ; 2) методологічні розробки, які є специфічними для правових наук. У центрі наукових пошуків Б.О. Кістяківського як методолога права знаходилися такі важливі проблеми методології правознавства, як: а) стан і проблеми пізнання права, завдання правової науки; б) методологічна природа правової науки: співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства; в) методологічні особливості загальної теорії права, співвідношення загальної теорії права з догматичною юриспруденцією та філософією права; г) необхідність методологічного плюралізму і синтетичний підхід до пізнання права; д) деякі методологічні аспекти вивчення держави як правового явища, методологічні труднощі в науці про державу; е) методологічні проблеми історико-правових досліджень.

Цей неповний перелік тих методологічних питань, пошуками відповідей на які займався Б.О. Кістяківський, свідчить про те, що він зробив значний внесок у розвиток методології вітчизняної правової науки. Тим самим вчений високо піднімав планку не тільки права та його ролі в суспільстві, але й самого правознавства.

Другий розділ „Концептуальні основи методології правознавства Б.О. Кістяківського” присвячений центральній проблемі дисертаційного дослідження і складається із семи підрозділів.

У **підрозділі 2.1. „Б.О. Кістяківський про логіко-методологічну природу, проблеми і завдання соціально-наукового пізнання”** аналізуються погляди вченого стосовно кризи соціально-наукового пізнання і стану пізнання права, проблем логіки й методології соціальних наук та співвідношення природно-наукового і соціально-наукового типів мислення. За Б.О. Кістяківським, методологічні проблеми правознавства можуть бути з’ясовані та вирішені лише шляхом розгляду їх у зв’язку із соціально-гуманітарними науками в цілому, оскільки правознавство є складовою частиною останніх. Він констатував факт серйозного кризового стану сучасного йому наукового знання. На думку вченого, наукова криза особливо яскраво виявляється у соціально-науковому пізнанні. Як на найбільш характерні прояви кризи у даній галузі він вказує, зокрема, на невпевненість у вірогідності й об’єктивності цих знань, визнання відсутності загального й об’єктивного критерію для того, щоб віддати перевагу тій або іншій теорії. Б.О. Кістяківський виступає проти думки про те, що необхідно обрати собі який-небудь соціальний ідеал або обирати групові ідеали, або ідеали більшості і згідно з цим вирішувати всі соціально-наукові питання. Він також не погоджується з класифікацією соціально-наукової істини за тими або іншими суспільними групами, інтересами, виділенням буржуазної і пролетарської наук, буржуазної й пролетарської точок зору. Невже, запитує він, щоб вірно судити про те або інше соціальне явище, необхідно ставати на класову позицію? Криза в соціально-науковому знанні наочно демонструється вченим на прикладах натуралістичної соціології й економічного матеріалізму.

На відміну від кризи в науковому природознавстві, в соціальних науках криза є не тільки гносеологічною, але й суто науковою і полягає вона у повній невпевненості в об’єктивній значимості результатів соціально-наукових знань. Причинами такого стану, на думку Б.О. Кістяківського, є, по-перше, те, що соціальна наука дотепер ще не відокремилася і не емансипувалася від соціальної філософії; по-друге, панування в соціальних науках зовсім особливого виду психологізму. Для подолання першої причини Б.О. Кістяківський пропонує усунення залежності соціальних наук від соціальної філософії, відмежування їх від останньої, а для подолання другої причини – звільнення соціальних наук від психологізму.

Б.О. Кістяківський переконаний, що соціальні науки можуть стверджуватися в якості об’єктивного наукового знання тільки тоді, коли буде усвідомлена їх логічна й методологічна природа, будуть всебічно з’ясовані логічні та методологічні прийоми й засоби, що знаходяться в розпорядженні соціальних наук. Серед основних проблем логіки й методології соціальних наук, з якими так чи інакше пов’язані всі логічні й методологічні проблеми, вчений виділяє такі: 1) утворення соціально-наукових понять (прагне до використання простої та доступної мови); 2) визначення ступеня застосовності причинового пояснення до соціальних явищ (у цьому випадку завдання полягає в поясненні співвідношення причини і самого соціального явища, форми і виду причинного зв’язку для розуміння послідовності соціальних явищ, питань про причинність і закономірність та, нарешті, – найголовніше – у з’ясуванні „принципової протилежності між встановленням, з одного боку, загальних причинних співвідношень, а з іншого – розкриттям причинного зв’язку в індивідуальних рядах подій”); 3) визначення ролі і значення норм у соціальному житті (її вирішення вимагає аналізу питань про те, у чому полягає вплив норм на соціальні угруповання та в яких стосунках знаходиться цей вплив із дією причинних відносин, а також питань оцінки і значення цілей для того або іншого ходу соціального процесу).

У **підрозділі 2.2. „Методологічна природа науки про право: співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства”** визначаються основні положення концепції Б.О. Кістяківського про методологічну природу правової науки. В якості таких положень виділяються: 1) різноманіття права є фактом емпіричної дійсності, інакше кажучи, предмет науки про право має емпіричний характер; 2) основне завдання методології полягає в забезпеченні самостійності правової науки; 3) для того, щоб наука про право була побудована методологічно правильно, вона повинна орієнтуватися на філософію культури і тільки через неї на всі гуманітарні науки, які об’єднані філософією у цілісну систему наукового знання; 4) для розвитку правової науки надзвичайно важливе значення мають напрямки, темп та інтенсивність філософського мислення; з огляду на, що правова наука і в майбутньому буде змушена шукати підтримки у філософії, вчений застерігає від нової небезпеки – від потрапляння у надмірно залежне від філософії становище.

У *підрозділі 2.3. „Загальна теорія права в трактуванні Б.О. Кістяківського”* виявлено й проаналізовано основні аспекти його концепції загальної теорії права. Ними є: а) пояснення процесу виникнення і розвитку загальної теорії права; б) з'ясування завдань і методів загальної теорії права; в) уточнення співвідношення загальної теорії права з догматичною юриспруденцією і філософією права.

Виникнення загальної теорії права Б.О. Кістяківський пояснює двоюко. З одного боку, становлення загальної теорії права він пов'язує, у першу чергу, із загальними частинами галузевих правових наук, а потім – з філософією права й енциклопедією права, а з іншого – з принципом єдності права як явища. При цьому він вважає, що: по-перше, перетворення загальної теорії права на самостійну наукову правову дисципліну не зробить зайвими загальні частини окремих галузевих правових дисциплін; по-друге, вона не скасує і не замінить філософії права, оскільки зміст загальної теорії права є вужчим, ніж зміст філософії права (на жаль, при цьому вчений не вказує, у чому саме полягає ця „вужкість”), і вони відрізняються також за методами.

Б.О. Кістяківський визначає співвідношення загальної теорії права з догматикою права як за методологічною лінією, так і за предметною підставою. На його думку, наука, що має своїм завданням розкриття реальної сутності права (тобто того, „що праву завжди і необхідно властиве”, що робить право правом), є загальна теорія права. Завданням же догми права є встановлення – з метою класифікації – родових і видових відмінностей різних правових інститутів, які дозволяють їх безпомилково розпізнавати. Предмет догматики права складає тільки право, що діяло або діє де-небудь, проте аж ніяк не право взагалі, яке є предметом загальної теорії права. При цьому постулат про обмеженість і закінченість кожної правової системи, стійкості правопорядку залишається в силі для юристів-догматиків. За Б.О. Кістяківським, метод юридичної догматики – це метод формально-логічних узагальнень і класифікацій. За його словами, вони не застосовні в усіх тих випадках, коли виникають питання щодо суті явищ. Для пізнання реальної суті права недостатньо лише описових методів догматичної юриспруденції, необхідні ще й методи пояснювальні. Реальне явище можна науково пізнати, пояснивши його як причинною, так і телеологічною залежністю. Тому вчений переконаний, що пануюче становище, яке посіла догматична юриспруденція серед юридичних дисциплін, а також засвоєння загальною теорією права юридично-догматичного методу негативно позначаються на науковій розробці загальної теорії права, впливають на постановку і вирішення багатьох її проблем. Разом із тим у концепції Б.О. Кістяківського не виключається взаємозв'язок загальної теорії права і догматичної юриспруденції: незважаючи на те, що остання відрізняється повнотою розробки своїх понять, їх точністю і стійкістю, вона залежить від загальної теорії права, керується її положеннями.

Концепції Б.О. Кістяківського щодо загальної теорії права властиві такі недоліки. По-перше, суперечливими видаються його думки про співвідношення метода і предмета науки. Так, з одного боку, він визнає первинність методу по відношенню до предмета, надає методів особливого значення при класифікації наук. З іншого ж боку, він говорить про загальну теорію права як про самостійну науку, метод якої достатньою мірою не з'ясований. Звідси випливає правомірний висновок про первинність предмета науки по відношенню до її методу. По-друге, недостатньо з'ясованим залишається співвідношення загальної теорії права й філософії права. Більше того, межі між ними стираються в контексті висловлювань вченого про те, що результатом синтетичного пізнання права в межах загальної теорії права повинно бути розкриття та розуміння змісту права, і тут наука про право стикається з філософією права.

У *підрозділі 2.4. „Синтетична концепція пізнання права Б.О. Кістяківського: основні постулати і місце в інтегральній теорії права”* проведений здобувачем аналіз дозволив дійти висновку про те, що плюралістична (синтетична) концепція права Б.О. Кістяківського є одним із перших подібних проєктів у світовій правовій думці і першим в українській правовій науці.

Основними постулатами плюралістичної (синтетичної) концепції права Б.О. Кістяківського є такі: а) заперечення однобічного підходу до права; б) право – це складне багатоаспектне явище, яке не піддається однозначному визначенню; в) право входить у різні сфери людського життя й діяльності, всі різні прояви або всі сторони його багатогранної та різноманітної сутності підлягають цілком самостійному вивченню і розробці; г) право як явище є єдиним; усі існуючі поняття права є обмеженими; жодне з понять, запропонованих основними концепціями права, не може претендувати на неподільне панування в науці про право; д) множинність понять права: науково правомірними є не одне, а кілька понять права, не можна створити єдиного наукового поняття права, тому що таких понять є декілька; е) право є явищем і державно-організаційним, і соціальним, і психічним, і нормативним; отже, є правомірним виділення державно-організаційного (або державно-наказового), соціологічного, психологічного і нормативного понять права. Крім зазначених суто теоретичних понять права, існують і технічні (або практичні) поняття права; всі ці поняття – як теоретичні, так і технічні – не зводяться до одного; є) не можна задовольнятися лише перерахуванням різних наукових понять права, повинні існувати й такі синтетичні форми, що поєднували б ці поняття у новий вид пізнавальної цілісності (але Б.О. Кістяківський, відкладаючи до іншого разу розгляд цього питання, обмежується постановкою завдання знайти такі логічні форми, які поєднували б різні наукові поняття явищ); ж) кожне з понять права має тільки тоді наукове значення і цінність, коли воно пов'язане з реальністю права і визначає її більш-менш всебічно; з) кожне визначення поняття права, незалежно від того, результатом вивчення якої сторони права воно не було б, повинно однаково мати на увазі і сукупність норм, і сукупність правовідносин, тобто право й об'єктивне, й суб'єктивне.

Суть запропонованого Б.О. Кістяківським шляху теоретичного дослідження права полягає в такому: дослідник приймає все надане, існуюче в праві як явище і факт за певну реальність і не намагається відволікатися від неї. Так само за вихідний пункт свого дослідження він повинен однаково прийняти і сукупність норм, і сукупність правовідносин. Разом із тим ці явища при всій їх складності і різнобічності не можуть бути відразу охоплені науковим дослідженням. Тому дослідник вирішує вчинити так, як чинять натуралісти: він заявляє, що буде досліджувати право, користуючись методами розчленовування й ізольовання. В результаті такого суто теоретичного дослідження права природно мають констатуватися такі чотири види останнього: державно-наказове, соціологічне, психологічне і нормативне. Хоча дослідження кожного з них має на увазі, як правило, яку-небудь одну сторону правових явищ, усі вони мають однакову цінність в процесі наукового пізнання права в цілому. При цьому поряд із вивченням права з якої-небудь однієї сторони, всі інші його сторони повинні бути пояснені, оскільки вони пов'язані між собою, а деколи й обумовлені тією стороною права, яка складає основну тему дослідження. Інакше кажучи, при формулюванні результатів кожного із цих досліджень у тому або іншому понятті права повинен бути врахований цей зв'язок основної сторони права, що служить головним предметом цього дослідження, зі всіма іншими його сторонами. Безумовно, при цьому в цілому всі інші сторони права не можуть бути пояснені якою-небудь однією його стороною, тому що вони стосуються різних сфер цього явища. Якби це було можливо, то не треба було б проводити всі зазначені види дослідження права, спрямовані на вивчення різних його сторін. Тоді досить було б якогось-небудь одного з них. У даній схемі Б.О. Кістяківський представив не кінцевий синтез зазначених ним чотирьох понять про право, які повинні привести до цілісного і повного знання про право, а лише підготував ґрунт для такого синтезу. Здійснення ж заключного синтезу є головною проблемою в синтетичній (інтегральній) концепції права Б.О. Кістяківського.

У *підрозділі 2.5. „Б.О. Кіст яківський про сут ність в соціально-наукового вивчення права”* стверджується, що Б.О. Кістяківський зробив значний внесок у визначення соціальної природи права, основних аспектів соціально-наукового дослідження права, відношення такого дослідження до догматичного вивчення права, а також значення соціально-наукового дослідження права для теоретичної і практичної юриспруденції.

На думку Б.О. Кістяківського, для належного визначення соціальної природи права необхідно, насамперед, не брати до уваги ті риси права, що не є соціальними в буквальному сенсі цього слова. Таким, насамперед, є, на думку вченого, розуміння права як сукупності норм. За Б.О. Кістяківським, здійснення є основною ознакою у соціальному понятті права. Отже тому, хто бажає вивчати право як соціальне явище, слід брати право у його здійсненні або у його втіленні в життя у вигляді соціального факту. Хоча традиційне вчення про право бере до уваги і здійснення права, є вченням не тільки про об'єктивне право, але й про суб'єктивне право, наближаючись тим самим до тієї сторони права, що робить його соціальним явищем, однак це вчення, на думку Б.О. Кістяківського, розглядає суб'єктивне право як похідне від об'єктивного права, що і заважає йому підійти до тих характерних рис правових явищ, які перетворюють їх на явища соціальні. Тоді як соціально-наукове вивчення права повинно визнати здійснення права основним моментом для його пізнання і дослідити право у його втіленні в правових відносинах. Іншими словами, потрібно вивчати те право, що живе в народі та дістає вираження у його поведінці, у його вчинках, у його угодах, а не те право, що встановлене в параграфах кодексів. Власне в такий зміні самого об'єкта пізнання і полягає, на думку Б.О. Кістяківського, розширення діапазону пізнання права, а це є передумовою найбільш повного і всебічного пізнання цього явища. У цьому й полягає теоретичне значення соціально-наукового вивчення права. Крім того, як констатував Б.О. Кістяківський, соціально-наукове вивчення права дозволяє внести ясність також у питання про виникнення, зміну й припинення права. Результати соціально-наукового вивчення права свідчать, що виникнення, зміна і припинення права в законодавчому порядку не є єдиним шляхом „руху” права, а що є багато інших шляхів для виникнення нового права і зміни або відміни права старого. До того ж, процес правотворчості – принаймні на перших своїх стадіях – є суто соціальним процесом. На думку Б.О. Кістяківського, практичне значення соціально-наукового вивчення права полягає в тому, що воно дає можливість приймати закони, здатні зробити бажаний вплив на життя, приймати рішення, які відповідають потребам життя, справедливо застосовувати діюче право.

Хоча у своїх міркуваннях Б.О. Кістяківський весь час протиставляв соціально-наукове вивчення права традиційному або догматичному вченню права, однак його концепцію відрізняє те, що в ній соціально-наукове вивчення права не виключає догматичного, а навпаки, доповнює його.

У *підрозділі 2.6. „Про деякі методологічні аспекти і вивчення держави як правового явища”* зазначено, що Б.О. Кістяківський, звертаючи увагу на методологічні труднощі при вивченні держави, розрізняв „науку про право” і „науку про державу”. На його думку, вирішити важливі питання щодо держави можливо лише тоді, коли поряд з юридичними дослідженнями будуть зроблені історико-політичні, соціологічні, психологічні та філософсько-ідеологічні дослідження держави. У трактуванні Б.О. Кістяківського, наука про право вивчає державу як суто правове явище, що є предметним завданням спеціальної науки про право – науки державного права. Вчений стверджує, що, досліджуючи одну сторону державно-суспільних явищ, не можна вивчати державу в цілому. Звідси випливає, що вивчення держави в цілому не може бути здійснене в межах юридичної науки. Інші сторони державних явищ (політичні, економічні, соціальні тощо) повинні надаватися іншим

наукам – політології, економіці, соціології, соціальному вченню про державу. Отже, за Б.О. Кістяківським, сукупність цих знань і складає науку про державу.

У **підрозділі 2.7. „Мет одологічні вимоги Б.О. Кіст яківського до іст орико-юридичних досліджень політ ико-правових явищ”** дослідження наукової творчості Б.О. Кістяківського дозволило виявити його такі цінні методологічні вимоги, спрямовані на забезпечення плідності й соціальної результативності історико-юридичних досліджень політико-правових явищ: компетентність і спеціальна наукова підготовка дослідника; його об’єктивність і неупередженість; темпоральна віддаленість суб’єкта пізнання від об’єкта; заборона перекручення історичного зв’язку між фактами; врахування соціально-історичного контексту досліджуваних явищ. Досвід історико-правової науки свідчить про те, що ігнорування зазначених методологічних вимог неодмінно призводить до помилкових результатів досліджень.

Третій розділ „Ідеї Б.О. Кістяківського та методологічні проблеми сучасної правової науки” присвячений встановленню місця методології правознавства Б.О. Кістяківського в системі теоретико-методологічних правових знань початку ХХ ст. і сучасності, виявленню значення і конструктивної ролі ідей вченого при вирішенні сучасних проблем права і правової науки в Україні.

Здійснене дослідження дозволяє дійти висновку про те, що Б.О. Кістяківський був філософом, теоретиком і методологом права, прихильником синтетичної теорії права, який зробив значний внесок у соціологічне вивчення права, а також у розробку багатьох загальнотеоретичних проблем права і держави.

Науково-правова спадщина Б.О. Кістяківського в цілому і його теоретико-методологічні погляди, зокрема, мають велике концептуальне значення для розвитку правової науки й у сучасній Україні. Проблеми, пошуками відповідей на які займався вчений, ще не одержали остаточного вирішення і тому ця спадщина є актуальною ще й сьогодні, і в цій якості вона заслуговує на увагу сучасних вітчизняних учених. Не тільки конкретні ідеї вченого, але й поставлені ним проблеми, зберігаючи свою наукову цінність, можуть бути добрим підґрунтям для їх сучасної розробки.

Констатовано, що теоретико-методологічні ідеї Б.О. Кістяківського зберігають своє значення для розвитку сучасної вітчизняної правової науки в таких напрямках: а) осмислення проявів, причин і шляхів виходу з кризи соціально-наукового знання; б) подолання розриву між методологічним знанням і предметним знанням; в) розв’язання проблем праворозуміння і створення синтетичної (інтегральної) концепції права; г) вирішення деяких наукознавчих проблем правознавства і суміжних з ним галузей, зокрема таких як статус державознавства і його співвідношення з правознавством, співвідношення догми права і загальної теорії права; д) методологічне збагачення історико-правових досліджень.

ВИСНОВКИ

В роботі представлено вирішення наукового завдання, яке полягало в комплексному аналізі наукової спадщини одного з вітчизняних вчених-юристів дореволюційного періоду Б.О. Кістяківського у галузі розробки методологічних проблем правознавства і виявленні значення його методологічних ідей для сучасної вітчизняної правової науки.

Основні результати дослідження відображаються у таких положеннях:

1. Б.О. Кістяківський виходив із широких позицій у трактуванні методології, розуміючи її як теорію пізнання. Важливими особливостями обстоюваної ним методології правознавства є: 1) не обмежуваність методології лише методологічними проблемами права, а включення до неї також наукознавчих проблем самої правової науки; 2) тісне переплетення методологічного знання з предметним знанням, виконання останнім методологічної функції і входження його в арсенал методологічного знання; 3) дослідження методологічних проблем правознавства у контексті відповідних проблем соціально-гуманітарних наук у цілому та на міждисциплінарній основі.

2. У науково-правовій творчості Б.О. Кістяківського методологія посідала центральне місце, охоплювала складну і різноманітну проблематику. В центрі його наукових пошуків як методолога права знаходилися такі важливі проблеми, як: а) стан і проблеми пізнання права, завдання правової науки; б) методологічна природа правової науки: співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства; в) методологічні особливості загальної теорії права, співвідношення загальної теорії права з догматичною юриспруденцією та філософією права; г) необхідність методологічного плюралізму і синтетичний підхід до пізнання права; д) деякі методологічні аспекти вивчення держави як правового явища, методологічні труднощі в науці про державу; е) методологічні проблеми історико-правових досліджень.

3. Основними положеннями концепції Б.О. Кістяківського про методологічну природу правової науки є такі: 1) різноманіття явища права є фактом емпіричної дійсності, інакше кажучи, предмет науки про право має емпіричний характер; 2) основне завдання методології полягає у забезпеченні самостійності правової науки; 3) для того, щоб наука про право була побудована методологічно обґрунтовано, вона повинна орієнтуватися на філософію культури і тільки через неї на всі гуманітарні науки, які об’єднані філософією в цілісну систему наукового знання; 4) для розвитку правової науки надзвичайно важливе значення мають напрямки, темп та інтенсивність філософського мислення; з огляду на те, що вона і в майбутньому буде змушена шукати підтримки у філософії, вчений застерігає від нової небезпеки – не потрапити правознавству в цілком залежне становище від філософії.

4. Основними аспектами концепції загальної теорії права Б.О. Кістяківського є: а) пояснення процесу виникнення і розвитку загальної теорії права; б) з'ясування завдань і методів загальної теорії права; в) уточнення співвідношення загальної теорії права з філософією права і догматичною юриспруденцією.

Виникнення загальної теорії права Кістяківський пояснює двояко. З одного боку, становлення загальної теорії права він пов'язує, у першу чергу, із загальними частинами галузевих правових наук, а потім із філософією права й енциклопедією права; а з іншого боку – із принципом єдності права як явища. При цьому він вважав, що, по-перше, перетворення загальної теорії права на самостійну наукову дисципліну не зробить зайвими загальні частини окремих галузевих правових дисциплін; а по-друге, вона не скасує і не замінить філософії права, оскільки зміст загальної теорії права є вужчим, ніж зміст філософії права (на жаль, при цьому вчений не вказував, у чому саме полягає ця „вужкість”), і вони відрізняються також за методами.

Б.О. Кістяківський визначає співвідношення загальної теорії права з догматикою права як за предметною підставою, так і за методологічною лінією. На думку вченого, наука, яка має своїм завданням розкриття реальної суті права, тобто того, „що праву завжди і необхідно властиве”, що робить право правом, є загальна теорія права. Завданням же догми права є встановлення – задля класифікації – родових і видових відмінностей різних правових інститутів, що дозволяють їх безпомилково розпізнавати. Предмет догматики права складає тільки право, що діє де-небудь (проте аж ніяк не право взагалі, яке є предметом загальної теорії права). Методи юридичної догматики – це методи формально-логічних узагальнень і класифікацій. Вони не застосовні у всіх тих випадках, коли виникають питання щодо сутності явищ. Для пізнання реальної суті права недостатньо лише описових методів догматичної юриспруденції, необхідні ще й методи пояснювальні. Реальне явище можна науково пізнати, пояснивши його як причиновою, так і телеологічною залежністю.

5. Б.О. Кістяківський не схилявся до окремого конкретного дослідницького підходу, як це прийнято вважати, а був прихильником синтетичної (інтегральної) теорії права, здійснивши при цьому значний внесок у соціологічне вивчення права, а також у розробку багатьох загальнотеоретичних і методологічних проблем права та держави.

6. Плюралістична (синтетична) концепція права Кістяківського є одним із перших подібних проєктів у світовій правовій думці і першим – в українській правовій науці.

7. На думку Б.О. Кістяківського, соціально-наукове вивчення права повинно визнати здійснення права основним моментом для його пізнання і розглянути право у його втіленні в правових відносинах. Іншими словами, слід вивчати насамперед те право, яке живе в народі і виражається у його поведінці, у його вчинках, у його угодах, а не те право, що встановлене в параграфах кодексів. Власне в такій зміні самого об'єкта пізнання і полягає розширення діапазону пізнання права і теоретичне значення соціально-наукового вивчення права. Крім того, соціально-наукове вивчення права дозволяє внести ясність також у питання про виникнення, зміну і припинення права. Результати соціально-наукового вивчення права свідчать, що виникнення, зміна і припинення права в законодавчому порядку не є єдиним варіантом існування права і що є багато шляхів виникнення нового права і зміни або відміни права старого. До того ж, процес правотворчості – принаймні на перших його стадіях – є суто соціальним процесом. На думку вченого, практичне значення соціально-наукового вивчення права полягає в тому, що воно дає можливість приймати закони, здатні здійснити бажаний вплив на життя, приймати рішення, що відповідають потребам життя, справедливо застосовувати чинне право.

8. Б.О. Кістяківський розрізняв „науку про право” і „науку про державу”. У трактуванні Б.О. Кістяківського, наука про право вивчає державу як суто правове явище. Вчений стверджує, що, досліджуючи одну сторону державно-суспільних явищ, не можна вивчати державу в цілому. Звідси випливає, що вивчення держави в цілому не може бути здійснене в межах юридичної науки. Інші сторони державних явищ (економічні та соціальні) повинні надаватися іншим наукам – політичній економії, соціології та соціальному вченню про державу. Сукупність цих знань і складає науку про державу.

9. Цінними є методологічні вимоги, запропоновані Б.О. Кістяківським і спрямовані на забезпечення плідності та соціальної результативності історико-юридичних досліджень політико-правових явищ. Серед цих вимог можна виділити такі: компетентність і спеціальна наукова підготовка дослідника; його об'єктивність і неупередженість; темпоральна віддаленість суб'єкта пізнання від об'єкта; заборона перекидання історичного зв'язку між фактами; врахування соціально-історичного контексту досліджуваних явищ.

10. Наукові ідеї Б.О. Кістяківського зберігають своє неабияке значення для розвитку сучасної вітчизняної правової науки в таких напрямках: а) осмислення проявів, причин та шляхів виходу з кризи наукового знання; б) подолання певного розриву між методологічним знанням і предметним знанням; в) розв'язання проблем праворозуміння і створення синтетичної (інтегральної) теорії права; г) вирішення деяких наукознавчих проблем правознавства і суміжних з ним наукових галузей, зокрема, проблеми статусу державознавства та його співвідношення з правознавством, співвідношення догми права і загальної теорії права; д) методологічне збагачення історико-правових досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Меленко О.В. Концепция общей теории права Б.А. Кистяковского // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Голов. ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. – О.: Фенікс, 2007. – Вип. 30. – С. 74-79.

2. Меленко О.В. Б.О. Кістяківський про методологічну природу правової науки: співвідношення і взаємодія в пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства // Актуальні проблеми держави та права: 36. наук. пр. / Голов. ред. С.В. Ківалов. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – Вип. 34. – С. 147-151.

3. Меленко О.В. Б.А. Кистяковский о сущности социально-научного изучения права // Митне право. – О., 2007. – № 2 (50). – С. 46-50.

4. Меленко О.В. Методологічна позиція Б. Кістяківського при дослідженні права: загальна характеристика // Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. / Голов. ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. – О.: Фенікс, 2008. – Вип. 33. – С. 445-447.

5. Меленко О.В. Б.О. Кістяківський як методолог і теоретик права (до постановки проблеми) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. XII регион. наук.-практ. конф. 9–10 лютого 2006 р. – Львів: Юрид. ф-т Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка, 2006. – С. 36-37.

6. Меленко О.В. Б. Кістяківський про предмет та завдання вивчення держави // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Матер. IV Всеукр. наук. конф. правників-початківців, присвяч. пам'яті видатних учених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова. Одеса, 10–11 листопада 2006 р. / Відп. ред. Ю.М. Оборотов. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 53-57.

7. Меленко О.В. Методологічні вимоги Б.О. Кістяківського до історико-юридичних досліджень політико-правових явищ // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. XIII регион. наук.-практ. конф. 8–9 лютого 2007 р. – Львів: Юрид. ф-т Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. – С. 113-115.

АНОТАЦІЯ

Меленко О.В. Методологія правознавства в науковій спадщині Б.О. Кістяківського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

У дисертації вперше на монографічному рівні комплексно аналізується наукова спадщина одного з вітчизняних вчених-правознавців дореволюційного періоду Б.О. Кістяківського у галузі розробки методологічних проблем правознавства і виявляється значення його методологічних ідей для сучасної вітчизняної правової науки. Виявлено зміст результатів теоретико-методологічних пошуків Б.О. Кістяківського за основними напрямками: а) стан і проблеми пізнання права, завдання правової науки; б) методологічна природа правової науки: співвідношення і взаємодія у пізнанні права філософії, соціальних наук і правознавства;

в) методологічні особливості загальної теорії права, співвідношення загальної теорії права з догматичною юриспруденцією та філософією права; г) необхідність методологічного плюралізму і синтетичний підхід до пізнання права; д) деякі методологічні аспекти вивчення держави як правового явища, методологічні труднощі в науці про державу; е) методологічні проблеми історико-правових досліджень.

Аргументовано тезу про те, що Б.О. Кістяківський не був прихильником якогось конкретного дослідницького підходу, як це прийнято вважати, а схилився до синтетичної (інтегральної) теорії права, здійснивши при цьому значний внесок у соціологічне вивчення права, а також в розробку багатьох загальнотеоретичних проблем права і держави. Обґрунтовано, що плюралістична (синтетична) концепція Б.О. Кістяківського є однією з перших у світовій правовій думці й першою в українській правовій науці; виявлено основні постулати і недоліки цієї концепції. Визначено основні аспекти концепції загальної теорії права Б.О. Кістяківського, його погляди стосовно методологічних труднощів у науці про державу, проблем історико-правових досліджень та ін. Виявлено значення, наукову цінність і конструктивну роль методологічних ідей Б.О. Кістяківського для сучасної правової науки.

Ключові слова: науково-правова спадщина Б.О. Кістяківського, методологія правознавства, методологічна природа правової науки, загальна теорія права, філософія права, догма права, соціально-наукове вивчення права, методологічний плюралізм, синтетичний підхід до пізнання права.

АННОТАЦИЯ

Меленко О.В. Методология правоведения в научном наследии Б.А. Кистяковского. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права, история политических и правовых учений. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

В диссертации представлено решение важной научной задачи, заключающейся в комплексном анализе научного наследия одного из отечественных ученых-правоведов дореволюционного периода Богдана Александровича Кистяковского (1868–1920) в области разработки методологических проблем правоведения и в выявлении на этой основе значения его теоретико-методологических идей для современной отечественной правовой науки.

Впервые на монографическом уровне выявлено и детально проанализировано содержание результатов теоретико-методологических поисков Б.А. Кистяковского по основным направлениям: а) состояние и проблемы

познания права, задача правовой науки; б) методологическая природа правовой науки: соотношение и взаимодействие в познании права философии, социальных наук и правоведения; в) методологические особенности общей теории права, ее соотношение с догматической юриспруденцией и философией права; г) необходимость методологического плюрализма и синтетический подход к познанию права; д) некоторые методологические аспекты изучения государства как правового явления, методологические трудности в науке о государстве; е) методологические проблемы историко-правовых исследований.

Установлено, что Б.А. Кистяковский исходил из более широких позиций в трактовке методологии, понимая ее как теорию познания. Важными особенностями методологии правоведения Б.А. Кистяковского являются: 1) несводимость методологии лишь к методологическим проблемам права, она включала также проблемы самой правовой науки, а именно – ее науковедческие проблемы; 2) тесное переплетение методологического знания с предметным знанием, выполнение научно-теоретическим знанием методологической функции и вхождение его в арсенал методологического знания; 3) исследование методологических проблем правоведения в контексте соответствующих проблем социально-гуманитарных наук в целом и на междисциплинарной основе.

Аргументирован тезис о том, что Б.А. Кистяковский был не сторонником какого-либо одного подхода, как это принято считать, а приверженцем синтетической (интегральной) теории права, внесшим при этом значительный вклад в социологическое изучение права. Обосновано, что синтетическая концепция Б.А. Кистяковского является одним из первых подобных проектов в истории мировой правовой мысли и первой в украинской правовой науке; выявлены основные постулаты и недостатки этой концепции.

Проанализированы основные аспекты концепции общей теории права Б.А. Кистяковского: процесс возникновения и развития общей теории права, ее задачи и методы, соотношения с философией права и догматической юриспруденцией. Выявлен вклад Б.А. Кистяковского в определение социальной природы права, основных аспектов социально-научного исследования права, соотношения такого исследования с догматическим изучением права, а также значения социально-научного изучения права для теоретической и практической юриспруденции.

Дана новая современная оценка разработкам Б.А. Кистяковского в области методологических проблем правовой науки. Показано, что его взгляды имеют большое концептуальное значение для развития правовой науки в современной Украине по следующим направлениям: 1) осмысление проявлений, причин и путей выхода из кризиса научного знания; 2) преодоление разрыва между методологическим знанием и знанием предметным; 3) решение проблем правопонимания и создание синтетической (интегральной) теории права; 4) разрешение некоторых науковедческих проблем правоведения и смежных с ним отраслей знания, в частности, таких, как проблемы статуса государствоведения и его соотношения с правоведением, соотношения догмы права и общей теории права; 5) методологическое обогащение историко-правовых исследований.

Ключевые слова: научно-правовое наследие Б.А. Кистяковского, методология правоведения, методологическая природа правовой науки, общая теория права, догма права, философия права, социально-научное изучение права, методологический плюрализм, синтетический подход к познанию права.

SUMMARY

Melenko O. V. The methodology of legal sciences in scientific heritage of B.A. Kistyakivsky. – Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Law, speciality 12.00.01 – theory and history of the state and law; history of political and legal doctrines. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2008.

First in the thesis on a monographic level the scientific heritage of B.O. Kistyakovsky who is one of the national scientists of law of the pre-revolutionary period in the branch of development of methodical legal problems has been analyzed and the meaning of his methodological ideas for the modern national legal science has been turned out. The content of the results of B.O. Kistyakovsky's methodological searches according to the main directions has been found out: a) condition and the problems of legal knowledge, the task of legal science; b) the methodological nature of legal science: relation and co-operation in knowledge of philosophy of law, social sciences and law; c) methodological features of general legal theory, relation of general theory with dogmatic jurisprudence and philosophy of law; d) necessity of methodological pluralism and synthetic approach to the legal knowledge; e) some methodological aspects of study of the state as legal phenomenon, methodological difficulties in the science about the state; methodological problems of historical and legal researches.

It has been argued that B.O. Kistyakovsky was not a supporter of any specific research approach, how we should consider, but he was inclined to synthetic (integral) theory of law, making his contribution to social study of law as well as to the development of many general theoretical problems of law and state. The idea that pluralistic (synthetic) concept of B.O. Kistyakovsky is one of the first in world legal thought and in Ukrainian legal science; the main postulates and lacks of this concept have been defined. The main aspects of B.O. Kistyakovsky's concept of general legal theory and his opinion of methodological difficulties in the science about the state, the problems in historical and legal researches and etc. have been determined. The meaning, scientific value and positive role of methodological ideas of B.O. Kistyakovsky for the modern legal science have been found out.

Key words: scientific and legal heritage of B.O. Kistyakovsky, methodology of law, methodological nature of legal science, general theory of law, philosophy of law, dogma of law, social scientific study of law, methodological

pluralism, synthetical approach to the legal knowledge.